

DE MAASGOUW

tijdschrift voor
Limburgse geschiedenis
en oudheidkunde

Jaargang 99 - 1980

uitgave van Limburgs Geschied- en
Oudheidkundig Genootschap

Dionysius de Kartuiser en het testament van Johannes de Lovanio

'Veel belangrijker nog (nl. dan die van Sint Colette) is de rol, die Dionysius de Kartuiser gespeeld heeft in het openbare leven van zijn tijd', zo begint Huizinga in zijn bekende 'Herfsttij der Middeleeuwen' een heroïsche passage over de Roermondse kartuisermonnik Dionysius van Ryckel.¹ Weliswaar vertrouwt Huizinga al te zeer op een onmiskenbare hagiografische tendens in de vroege geschiedschrijving over Dionysius en laat hij zich bovendien te zeer meeslepen door de kracht van zijn eigen proza, toch schuilt er een kern van waarheid in zijn bewering.

Vrij bekend is Dionysius wel om zijn mystieke geschriften, die hem de erenaam 'Doctor extaticus' opleverden, en om zijn theologische werk. Met het oog op het laatste noemde Dr. Krogh-Tonning hem de laatste scholasticus.² Een origineel denker kunnen we hem moeilijk noemen, wel een groot compiler: niet voor niets gold onder de 16e eeuwse theologen het adagium: 'wie Dionysius leest, leest niets niet'.³

Minder bekend, en minder bestudeerd, is evenwel Dionysius' activiteit 'in het openbare leven van zijn tijd'. Hij had relaties met het Bourgondische hof en was raadgever van Filips de Goede. Ook speelde hij een rol aan het Gelderse hof; zo bemiddelde hij bij de verzoening tussen hertog Arnold van Gelre en zijn zoon Adolf in 1459.⁴ Groter nog is de rol van Dionysius geweest in de kerkelijke hervormingsbeweging. De bekende volksprediker Jan Brugman ('praten als Brugman') bezocht Dionysius⁵ en zette hem aan tot het schrijven van het tractaat 'De doctrina et regulis vitae christianorum'.⁶ Ook correspondeerde Dionysius met de hervormer-kardinaal Nikolaus van Kues,⁷ schreef op diens verzoek minstens drie werken⁸ en maakte van augustus 1451 tot maart 1452 een gedeelte van diens hervormingsreis door het Maas- en Rijnland mee.

Van veel bescheidener aard, maar wel binnen hetzelfde hervormingsstreven te plaatsen, is de rol die Dionysius gespeeld heeft bij de uitvoering van het testament van de rijke prelaat Johannes de Lovanio. Hij ontving daarover een drietal visioenen en schreef (daardoor aangezet) twee brieven aan de executeurs-testamentair. De geschiedenis van het testament is voor de lokale geschiedschrijving van Roermond van belang, want deze stad dankte aan het testament de stichting van beurzen en een studiehuis voor Roermondse studenten aan de Keulse universiteit en de stichting van een klooster van de Windesheimer congregatie. In de ge-

schiedschrijving rond deze beide instellingen heeft de rol van Dionysius weinig aandacht gekregen. Toen Habets over de beurzenstichting de Lovanio schreef, bleek hij wel een brief te kennen.⁹ Ook Welters schreef in een ander verband over dezelfde brief.¹⁰ Keussen echter vermeldde slechts dat 'der gleichzeitig lebende bekannte Kartäuser Dionysius von Ryckel für sein (sc. de Lovanio's) Seelenheil fürchtete'.¹¹

We willen de geschiedenis van de visioenen en de beide brieven nader bezien, en beschikken dan over een drietal bronnen. De eerste twee zijn brieven van Dionysius; de eerste aan de executeurs van de Lovanio's testament, de tweede aan een van hen afzonderlijk. In de brieven vertelde hij over de visioenen die hij over de Lovanio gekregen had. De derde bron is een passage uit de biografie van Dionysius van de Keulse kartuiser Theodoricus (= Dirk) Loer van Stratum (1500-1554), waarin dezelfde visioenen beschreven worden.¹² Het hoeft geen betoog dat bij de beschrijving van de visioenen in de biografie hagiografische invloeden meegespeeld hebben. Wij achten het hier evenwel niet de plaats om over het werkelijkheidsgehalte van de visioenen te gaan speculeren en stappen over naar het historisch relaas zoals het uit de bronnen verschijnt.

Johannes de Lovanio.

Op 23 december 1438 overleed te Keulen de welgestelde clericus Jan van Leuven ofwel Johannes de Lovanio. Hij was afkomstig van Roermond; het Liber memoria-ri-um van het door hem gestichte Hieronymusklooster te Roermond spreekt namelijk over 'civitatis sue native Ruremundensis'.¹³ De Lovanio wordt doctor in de beide rechten (burgerlijk en kanoniek) genoemd, en had zich op een in de late middeleeuwen gebruikelijke wijze verrijkt: door de verwerving van meerdere kerkelijke beneficiën. Toen op 15 oktober 1419 Cylle van Berghe voor 80 jaar de hoeve In den Dale te St. Odiliënberg van Johannes 'van Loeven' en zijn broer Hensse in pacht ontving, bleek de Lovanio proost van het St. Georgstift te Wassenberg te zijn.¹⁴ Later bleek hij proost van de collegiale kerk van St. Victor te Xanten en kannunnik en aartsdiaken van de Dom te Keulen.¹⁵ Dirk Loer geeft van hem de volgende karakterbeschrijving: 'hij was tijdens zijn leven een eerbiedwaardig persoon, een man met een goed en onkreukbaar leven, en een behoeder van soberheid, goede eer en kuisheid, een minnaar van de vroomheid, volhardend in de rechtvaardigheid, en (wat wel het meest zeldzaam is) iemand die in hoge mate het algemeen welzijn boven zijn eigen welzijn stelde'.¹⁶ En Dionysius schreef al even lovend over hem in de brief aan de executeurs van het testament: 'Bovendien weet ik dat voornoemde ma-

gister in elk geval vele goede eigenschappen in zich droeg, en dat hij niet, gelijk velen, was overgeleverd aan de smaak en beroering van genietingen, maar zich verdiepte in boeken en zeer ijverig was, het gemeenschappelijk welzijn van de kerk beminde en wilde bevorderen, en zijn gelden voor geestelijke doeleinden bestemde'.¹⁷

Dat de Lovanio 'zijn gelden voor geestelijke doeleinden bestemde', komt tot uiting in het kort voor zijn dood, op 18 december 1438 opgestelde testament, waarbij hij bepaalde dat een som van 4000 rijnlandse goudguldens besteed moest worden voor de stichting van een klooster in Roermond. Voor dit klooster bestemde hij tevens het huis de Lombart in Roermond. Het huis had hij kort voordien verworven; op 23 juli 1437 kocht hij 'die Lombardye' van Arnolt van Mersen,¹⁸ die het op zijn beurt twee jaar eerder, op 24 maart 1435 gekocht had van Hans Arnolts en zijn vrouw Elene.¹⁹ Het te stichten klooster zou dienen voor reguliere kanunniken van de congregatie van Windesheim met als patroon de H. Hieronymus en onder leiding van een prior.²⁰ Verder bestemde hij een som van 6680 goudguldens voor de stichting van een studiebeurs en -huis aan de universiteit van Keulen voor Roermondse studenten, daarom het Roermondse Huis genaamd. Deze schenking werd bepaald in een nader codicil, dat hij op 22 december (de dag vóór zijn dood) opstelde. Daarbij schonk hij zijn boeken, perkamenten en papieren handschriften aan het studiehuis. Er moest aan het studiehuis een kapel ter ere van Hieronymus verbonden zijn (vandaar de naam Collegium S. Hieronymi) en daarboven moest de bibliotheek komen.²¹ Voor een uitvoerige beschrijving van de testamentaire beschikking en de uitwerking ervan zij naar de aangehaalde studies van Habets en Keussen verwezen.

Als executeurs van zijn testament wees hij aan, zoals later tenminste uit hun optreden als zodanig bleek, de clerici Christiaan van Erpell, proost van de Maria ad Gradus te Keulen, Johannes Tollener, kanunnik van Spiers en kanunnik van de H. Geest te Roermond, Jordanus van Baest, kanunnik van de kathedrale kerk te Luik en Johannes Pollart, proost van de St. Walburgis te Arnhem, kanunnik van de St. Andreas te Keulen en later proost van de H. Geest te Roermond.³³

De visioenen.

Na de dood van de Lovanio op 23 december 1438 werden zijn stoffelijke resten naar Roermond overgebracht, waar zij midden in het koor van de katuizerkerk begraven werden.²³ Het was dan ook boven dit graf dat de visioenen, die Dionysius beschrijft, zich voordeden.

Visioenen en extases speelden in het leven van Dionysius, niet voor niets de doctor extaticus genoemd, een grote rol, zoals blijkt uit de levensbeschrijving van Dirk Loer. Maar ook in het werk van Dionysius zelf vinden we herhaaldelijk beschrijvingen van visioenen. Bekend zijn vooral de visioenen over de val van Constantinopel en over de kwellingen van de kerk uit 1454 en 1461.²⁴ Ook de rol die hij moest spelen in de verzoening van de hertog van Gelre met zijn zoon werd hem in een visioen geopenbaard.²⁵ In het caput van de Vita, waarin Loer van Stratum de visioenen rond de Lovanio verhaalt, heeft hij eerst al verscheidene andere visioenen beschreven, waarin ondermeer overleden medebroeders en zijn eigen vader aan Dionysius verschenen. Dirk Loer vermeldt uitdrukkelijk dat Dionysius nog 'bijna ontelbare' andere dan de beschreven zaken waren geopenbaard zowel over doden als over levenden.²⁶

Ten aanzien van de visioenen valt vooreerst een onderscheid te maken tussen die visioenen, die met de ogen waargenomen werden, met een tautologie visuele visioenen te noemen, en die visioenen die louter begripelijk waren, intellectuele visioenen.²⁷ Van de drie visioenen die Dionysius over de Lovanio ontving, waren de eerste twee, zoals we zullen zien, visueel, het derde evenwel intellectueel. Bij de beschrijving van het eerste gebruikt Dionysius zelf de omschrijving 'corporalibus oculis', terwijl hij meer algemeen over een 'apparitio' spreekt.²⁸ Bij het derde evenwel ervaarde hij een 'mentis alienationem et abstractionem' (verdoving en verwijdering van de geest); hij kon de ogen niet meer openen; 'dientengevolge zag ik noch met mijn uitwendige ogen iets zoals ik het van tevoren gezien had, noch door de fantasie een dergelijk visioen; maar het was louter verstandelijk'.²⁹

Naast dit brengt Dionysius zelf nog een tweede onderscheid aan in zijn visioenen. In het eerste deel van beide brieven verantwoordt hij waarom hij het hem gegeven visioen bekend maakt; duidelijk met moeite en bang dat hem hoogmoed verweten zou worden of dat hij niet geloofd zou worden.³⁰ Toch maakte hij het bekend, omdat het namelijk ging om een visioen dat hem ten dienste van andere overkomen was. Dionysius zelf, en in navolging van hem Dirk Loer in de betreffende passus van de Vita,⁴² maakte onderscheid tussen die visioenen die puur privaat zijn en die welke het heil van anderen, de Kerk, de gemeenschap dienden.³² De eerste groep werd slechts gegeven voor de troosting, bemoediging en stichting van de individuele ziel en ze konden het beste verzwegen worden. Bij de andere visioenen echter was de ontvanger slechts een werktuig in Gods handen; hij moest, hoe onwaardig hijzelf ook was, toch de hem overkomende genade bekendmaken.

Immers, deze 'dona gratiae ad aliorum utilitatem' waren 'bona communia'.⁴⁴ Zo handelde Dionysius dan ook; de meeste visioenen, zo schreef Loer, verzweeg hij en bleven voor zijn medebroeders verborgen; slechts wanneer God hem opdroeg het visioen bekend te maken deed hij dit, zelf zeer bescheiden en slechts 'ad Ecclesiae aedificationem'.³⁴

Dirk Loer's versie.

Laten we nu de beide versies van de visioenen bezien. Dirk Loer is duidelijk zeer beknopt in zijn beschrijving van de visioenen. Enigszins parafraserend kunnen wij zijn verhaal als volgt weergeven. Elk jaar werd door de kartuizers voor het zieleheil van de Lovanio het officie voor de overledenen gebeden. Het gebeurde op het eerste jaargetijde toen men bij het loflied van Zacharias³⁵ gekomen was, dat Dionysius 'vigilantibus oculis' boven het graf van de overledene plotseling

vlammen zag, die zich in de vorm van een zerk samenvoegden. Dit ging gepaard met een donkere rook en scherpe zwavelgeur en het geheel was angstaanjagend om te zien. Dionysius greep verschrikt de naast hem staande broeder vast en vroeg hem te kijken. Toen deze evenwel niets zag, begreep Dionysius dat het om een mysterie van een geestelijk visioen ging (spiritualis visionis mysterium). Hij werd bedroefd toen hij zich de soberheid en integriteit van de overledene herinnerde en weende, omdat hij niet wist of hij het vuur van het vagevuur of van de hel gezien had. Ook in het daaropvolgende jaar verscheen aan Dionysius op het jaargetijde van de Lovanio weer het visioen van het vuur boven het graf; nu echter waren de vlammen lichter, helderder en minder fel. In het derde jaar geraakte Dionysius 'in ecstasim mentis' en nu schouwde hij niet met de ogen noch door fantasie, maar intellectueel het toekomstige heil van de Lovanio, doordat hij de wonderlijke, verborgen en ondoorgrondelijke oordelen Gods leerde

Dionysius de Kartuiser. Gravure, 16e eeuw. Prentencollectie Rijksarchief in Limburg, Maastricht.

kennen. Daarom, aldus Dirk Loer zonder verdere toelichting, schreef hij aan de executeurs van het testament om hen aan te sporen zonder verder oponthoud de laatste wil van de overledene uit te voeren.³⁶

Dionysius' versie.

Dionysius zelf verhaalt in de brieven, vooral in de eerste, de geschiedenis van de visioenen uitvoeriger en betrouwbaarder. Vooreerst vond het eerste visioen plaats toen sinds het overlijden van de Lovanio reeds drie jaren verstreken waren. Verder geeft Dionysius meer details: het visioen vond plaats terwijl het Exsultabunt gelezen werd³⁷ en het Benedictus ingezet was. Het bleef niet lang, maar toch gedurende de tijd waarin een psalm van gemiddelde lengte gezegd kon worden, en verdween zeer plotseling. Uitvoerig beschrijft Dionysius de vorm en verschijning van het vuur; aangezien het voor zijn medebroeders verborgen bleef begreep hij dat het om een mysterie ging en dat hem de straf getoond werd waardoor de ziel van de Lovanio gekweld werd. Lang bleef hij onzeker of de Lovanio nu verdoemd was of slechts zuiverende kwellingen onderging. Van de ene kant was hij vol hoop omdat doorgaans de hem gedane openbaringen iets goed plachten te bevatten, van de andere kant was hij bevreesd vanwege de 'pluralitatem beneficiorum, practicarum, pecuniarum' van de overledene. Dionysius besloot in elk geval niet af te laten voor de Lovanio te blijven bidden. Het volgende jaar verscheen op dezelfde dag en tijd wederom het vuur, maar dit maal blanker en minder fel. Dionysius wist nog niets met zekerheid, maar zijn hoop ten goede nam toe. In het derde jaar evenwel gebeurde iets heel anders. Wederom werd het officie voor de overledene gebeden, kaarsen werden ontstoken en op zijn graf geplaatst en de psalm *Miserere mei, Deus*³⁸ werd aangeheven. Dionysius keek naar het graf, dacht aan de Lovanio en geraakte nu in de eerder beschreven toestand van het intellectuele visioen, iets wat hem naar zijn eigen zeggen zelden overkwam. Hij kon zijn ogen niet meer openen, noch de psalmen zeggen, noch op zijn benen staan. Toen werden hem de ondoorgrondelijke raadsbesluiten van God openbaar, en vooral werd hij vervuld van een groot vertrouwen in de redding van de Lovanio. Het werd hem duidelijk hoe vroom het was voortdurend voor hem te bidden, maar ook 'hoe nalatig, afkeurenswaardig en ontrouw de uitvoerders van het testament zich gedroegen, door niet op de verschuldigde wijze diens gelden tot zijn zieleheil te besteden'. God immers had de Lovanio in zijn leven rijk gezegend met de eer en stand, waarnaar de Lovanio verlangd had. Maar ook had Hij hem de genade van berouw verleend, en die mocht nu niet tegengewerkt worden.³⁹

De brief aan de executeurs.

Door dit laatste visioen aangezet schreef Dionysius dan zijn beide brieven aan de uitvoerders van het testament. De eerste brief moet geschreven zijn rond het eind van 1443, vijf jaar na de Lovanio's dood. Dionysius zegt namelijk: 'jamque tempus quinque annorum effluxit, ex quo de saeculo hoc emigravit'.⁴⁰ Het eerste visioen vond derhalve plaats op 23 december 1441, drie jaren na het overlijden, en niet een jaar, zoals Dirk Loer schrijft. De brief is gericht aan alle executeurs gezamenlijk; Dionysius spreekt hen immers ook op die titel aan: 'dit, geachte heren, heb ik aan uwe eerwaarden geschreven, omdat gij de uitvoerders van de laatste wil van voornoemde overleden magister zijt'.⁴¹ Ook de uitgevers van de *Opera Omnia* zagen dit; in hun inleidende opmerking zeggen ze dat Dionysius schreef 'aan hen gezamenlijk' (*quibus conjuncte*).⁴² De brief, die helaas slechts gedeeltelijk is overgeleverd, begint met de verantwoording van Dionysius waarom hij de visioenen bekend maakt, gelardeerd met een aantal citaten uit de Schrift. Dan volgt de beschrijving van de visioenen, die uitloopt in een vermaning aan de uitvoerders van het testament. Het weggevalen gedeelte is ons bekend door een samenvattende notitie uit de Keulse editie van 1532: Dionysius spoorde hen vooral aan dat zij zouden streven naar de stichting en dotatie van een klooster ter ere van de H. Hieronymus, in Roermond te stichten of bouwen (*aedificandi*), dit volgens de geest en laatste wil van de testateur. De executeurs deden dit met spoed en dankten Dionysius voor zijn aansporing.⁴³ Door het derde visioen en met name door de vermaning aan de executeurs komen we terecht bij een belangrijk thema van Dionysius: zijn kritiek op de rijkdom van de clerici en de opstapeling van beneficies. Immers, de Lovanio verbleef nog in het vagevuur omdat de door hem verworven rijkdommen nog niet ten dienste van de Kerk waren besteed. Dirk Loer geeft dit summier aan wanneer hij de deugden van de Lovanio heeft beschreven en zegt dat hij zonder deze 'de eeuwige straf vanwege de kerkelijke beneficies die hij talrijk bezat, niet ontgaan zou zijn'.⁴⁴ Dionysius zelf maakt na het eerste visioen al gewag van de 'pluralitatem beneficiorum, practicarum, pecuniarum'.⁴⁵ In het derde visioen werd het hem duidelijk dat het daar om ging. Hij vermaant dan ook de executeurs zich niet te laten bedriegen 'door de ijdele en onmatige wens om veel beneficies te genieten en schatten aan geld te verzamelen'.⁴⁶ Niets is slechter dan geld te beminnen; niemand is misdadiger dan de vrek. Dit behelst tegelijkertijd een ernstig verwijt aan het adres van de executeurs zelf, die immers allen kerkelijke beneficies genoten.

De tweede brief.

Zoals gezegd is ons van Dionysius nog een tweede brief bewaard gebleven naar aanleiding van de visioenen. De brief komt in grote lijnen overeen met de juist beschreven brief, zij het dat hij beknopter is. Wederom begint Dionysius met een verantwoording waarom hij de brief schrijft; hij haalt daarbij dezelfde schriftcitataten aan als in de eerste brief, maar omlijst deze minder omstandig.

Daarna volgt de beschrijving van de visioenen, soberder en in gebondener taal geschreven en, naar het ons toeschijnt, voorzien van enkele gewilde variaties ten aanzien van de eerste. Hier en daar ook komen wendingen en hele zinsdelen woordelijk overeen. De beschrijving van het derde visioen besluit dan met de beschuldiging aan het adres van de executeurs: 'maar de uitvoerders daarvan handelen op ontrouwe wijze' en de vermaning 'daarom moet elke prelaat, die meerdere beneficiés en gelden geniet, oppassen, dat hij zich hiermee niet de toekomstige staat van genade verspille!'⁴⁷ Dionysius richt zich dan tot de aangeschrevene persoonlijk ('te igitur . . .'), die hij 'temidden van de executeurs bijzonder uitverkozen' noemt, waarschijnlijk een zinspeling op het feit dat de adressant de andere executeurs mocht vertegenwoordigen, maar mogelijk ook een zinspeling op de rijkdom. Hij vermaant hem nogmaals de laatste wil van de testateur uit te voeren; dit te verwaarlozen is immers zeer slecht en gevaarlijk. Bovendien, de broederlijke liefde ('fraterno amore') is geheel verspild aan hem, die de ongelukkige zielen van zijn vrienden ('miseras amicorum suorum animas') in het vagevuur laat branden.⁴⁸

Vervolgens vermaant Dionysius hem zich ook zelf niet in de rijkdom te verliezen.

Immers, ook hij geniet veel kapitaal en beneficiés ('nummis pluribus ac beneficiis') dat hij zich daardoor niet in gevaar laat brengen. Rijkdommen leveren immers niets op; zij kunnen hun bezitter niet van de dood redden. Hij moet zich dan ook afwenden van de ijdele en vergankelijke goederen en geen gelden ophopen.⁴⁹ De brief heeft duidelijk de structuur zoals ons die uit de middeleeuwse epistolaire cultuur bekend is. Hij opent met de groet: 'Excellenti Magistro frater Dionysius salutem dicit', en sluit ook met een groet: 'vale, mi Domine'. Hier voegt Dionysius dan nog de wens aan toe dat, zo de brief publiek gemaakt wordt, niet zijn naam en persoon bekend gemaakt wordt.⁵⁰

De brief kan niet uit interne aanwijzingen gedateerd worden; er wordt niet, zoals in de andere brief, gesproken over vijf jaren na de dood van Lovanio. De uitgevers van de Opera Omnia plaatsen de brief rond 1444 of een weinig later. Het lijkt ons waarschijnlijk dat de

brief gelijk met of kort na de eerste geschreven is, derhalve eind 1443 of beter begin 1444.

Dezelfde uitgevers noemen als adressant Christianus van Erpell, proost van Maria ad Gradus te Keulen (vandaar: magister Coloniensis). Deze zou volgens hen namelijk tot voornaamste executeur benoemd zijn in plaats van Johannes Tollner. Deze deed op 7 mei 1439 te Florence afstand van zijn functie, omdat hij zich in het buitenland bevond voor het voeren van een proces bij de Curie, en derhalve niet aanwezig kon zijn. Zijn getuigen waren ook 'litterarum apostolicarum scriptores' en 'in romana curia causarum procuratores'.⁵¹ Als dan in 1443 in Keulen de stichting van het Roermondse Huis in werking treedt, is Tollner inderdaad afwezig, hoewel nog steeds executeur, en is van Erpell wel aanwezig, maar met hem ook Johannes Pollart. We lezen dan namelijk: 'heren Korst van Erpell, meester van rechte ende heren Johan Pollart, licentiat in beyden rechten praest sent Walburgen van Arnhem ende canoninck Sent Andree der Kirche van Colne executors des testamentz . . . vur nu tegenwoirlich der andere herren, mede executors der eerwerdigen heren h. Johan Tollener canonick van Spier en h. Joirden van Baest canonick van Ludick vuer nu affwesende'.⁵²

Habets en Welters⁵³ nemen zonder verdere verantwoording aan dat de brief speciaal aan Pollart gericht is. Ook deze had een beneficie te Keulen, namelijk aan de St. Andreas, en was dus ook 'magister Coloniensis'. Ook wij kiezen voor Pollart en menen hiervoor aanwijzingen uit de brief zelf te hebben. Ten eerste wordt de aangeschrevene op zijn broederlijke liefde en vriendschap met de overledene aangesproken. Welnu, in 1465, toen Pollart stierf, liet hij aan het Hieronymusklooster een juweel na, dat hij van de Lovanio zelf gekregen had, terwijl hij bovendien een jaargetijde voor de Lovanio stichtte,⁵⁴ beiden uitingen van hun vriendschap. Ten tweede wordt de adressant persoonlijk vermaand vanwege zijn rijkdom. Van Pollart is ons bekend dat hij zich dit ter harte heeft genomen; in 1450 schonk hij aan het Hieronymusklooster een geschilderd koorvenster voor de kerk en bij zijn dood op 8 september 1465 liet hij naast het genoemde juweel (voor de vervaardiging van een kelk) nog een tweetal boeken met betrekking tot Hieronymus na en een rente van 140 rijnlandse guldens op zijn hoeve te Asselt.⁵⁵ Bij zijn overlijden liet Pollart verder nog een instelling van weldadigheid aan zijn vaderland na, namelijk een gasthuis voor mannelijke huisarmen. Deze testamentaire stichting werd op 26 september 1482 uitgevoerd.⁵⁶

Achtergrond.

Men moet de vermaningen van Dionysius zien tegen de achtergrond van de erbarmelijke toestand, waarin de laatmiddeleeuwse kerk in mening opzicht verkeerde. Er heerste onder de hogere clerus een ware jacht op beneficijs, waar ruime financiële vergoedingen tegenover stonden en die slechts weinige verplichtingen met zich meebrachten. Met name het kanunnikaat zelf was zeer lucratief; de inkomsten waren voor het leven gefundeerd. De verplichtingen evenwel waren zeer gering, bijna uitsluitend van liturgische aard en werden bovendien met voeten getreden. Vele kanunniken verwierven zich bovendien pastoraten op het platteland, resideerden echter niet in hun parochies, maar lieten zich tegen een karig loon door clerici van lagere afkomst vervangen.⁵⁷

Dionysius schreef hierover meerdere werken. Met name zijn ons twee belangrijke tractaten over de beneficiëkwesie bewaard gebleven: *Contra pluralitatem beneficiorum ex dictis authenticis*⁵⁸ en vooral het invloedrijke tractaatje *De plurium beneficiorum usurpatione*,⁵⁹ in dialoogvorm geschreven, dat onder de titel *Dialogus sive Colloquium inter Patronum et Canonicum* maar liefst 12 oplagen kende en in 1611 een franse vertaling kreeg.⁶⁰ Mougel suggereert dat deze werken direct tengevolge van het visioen geschreven zijn.⁶¹ Er bestaat o.i. evenwel geen aanleiding om dit aan te nemen. Het gaat hier om een meer algemeen gesignaleerde mistoestand, die Dionysius bekend zal zijn uit vele schriftelijke en mondelinge contacten met de buitenwereld en die hij later zeer speciaal tijdens zijn hervormingsreis met von Kues ervaren zal hebben. De tractaten verdienen dan ook bestudering binnen het geheel van de hervormingsgeschriften van Dionysius.⁶² Deze omvatten een omvangrijk, maar tot op heden weinig bestudeerd deel van zijn oeuvre. Ze bezorgden Dionysius bewondering van reformatorische historici (men denke aan onze landgenoot Moll⁶³), en brachten katholieke schrijvers in verlegenheid, met name wegens zijn keuze voor het conciliarisme en zijn ontkenning van de pauselijke onfeilbaarheid.⁶⁴

Uitvoering van het testament.

Rest ons nu nog de uitvoering van het testament te bezien, zonder overigens op de verdere geschiedenis van de beide instellingen in te gaan. Daarvoor zij verwezen naar Habets en Keussen, die al herhaaldelijk aangehaald zijn, en naar het vele onbenutte archiefmateriaal dat nog voorhanden is.⁶⁵

Zoals gezegd sprak Dionysius in de eerste brief alleen over het Hieronymusklooster te Roermond. Ten aan-

zien van het studiehuis voor Roermondse studenten te Keulen hadden de executeurs reeds eerder stappen ondernomen. Al enkele dagen na de dood van de Lovanio, namelijk op 27 december 1438, hadden de executeurs het nagelaten bedrag aan de stad Keulen overgedragen.⁶⁶ Toch trad de stichting pas bijna vijf jaar later in werking. Op 26 juni 1443 werd het huis van een reglement voorzien, waarvan men de volledige tekst bij Habets als bijlage vindt.⁶⁷ Ook het oude stadsarchief van Roermond bewaart enkele afschriften hiervan.⁶⁸ De lange tussentijd mag toch wel opmerkelijk genoemd worden, en een mogelijk ingrijpen van Dionysius is niet uitgesloten.

Meer duidelijkheid hebben we ten aanzien van het klooster der Hieronymieten te Roermond. Habets merkt hierover op dat de schenking van de Lovanio pas in 1444 door de congregatie van Windesheim werd geaccepteerd.⁶⁹ Toen hij dit schreef kende hij de brief van Dionysius waarschijnlijk nog niet; immers, de schenking kon toen pas geaccepteerd worden omdat de executeurs eerst na de brief van Dionysius er werk van maakten. Het is dan ook inderdaad in 1444 dat het klooster in de bronnen gaat verschijnen. Het wordt voor het eerst genoemd op 25 juli 1444. Burgemeester, schepenen en raad van Roermond nemen het dan in hun bescherming en verlenen het vrijdom van accijnsen, behalve bij het malen van graan in de molen.⁷⁰ Op 11 augustus 1444 wordt dan ten huize van de pastoor van de St. Christoffel te Roermond, Dirk Beers, door deze goedkeuring verleend aan de oprichting van het klooster.⁷¹ Op 22 mei 1445 komt de goedkeuring uit Rome, bij bulle van paus Eugenius IV. Petrus Vinck, deken van de H. Geest te Roermond, moet de bulle uitvoeren en doet dit op 4 april 1446. Onder de getuigen verschijnt dan een der executeurs, Jordanus van Baest, kanunnik te Luik.⁷² Op 27 augustus 1446 verleent dan ook nog de bisschop van Luik, Jan van Heinsberg, op verzoek van prior en convent van Windesheim zijn goedkeuring.⁷³

Het is uiteraard ook niet zo, zoals Habets schreef, dat in 1438 de eerste steen werd gelegd voor het klooster. De kanunniken van Windesheim betrokken een bestaand huis, de Lombard of 'Lombardye', zo geheten vanwege zijn vroegere functie als bedrijfspand voor Italiaanse kooplui.⁷⁴ Naar het huis werd de straat, nu Jezuietenstraat geheten, nog lang Lombardstraat genoemd. Omdat het huis te klein was werden nog tien huizen er bij gekocht,⁷⁵ die tesamen het klooster van de H. Hieronymus uitmaakten.

P. J. A. Nissen

Dionysius' werken worden geciteerd naar de 42-delige editie (in 44 boekdelen vanwege twee dubbeldelen) van de kartuizers van Montreuil-sur-Mer en Parkminster: Opera Omnia, ad fidem editionem coloniensem, Montreuil-sur-Mer/Tournai/Parkminster 1896-1935. Afkorting: Opera. De pagina's zijn verdeeld met de letters a-d, een apostrof geeft aan wanneer het om de rechterkolom gaat. Verdere afkortingen:

PSHAL = Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg.

OGE = Ons Geestelijk Erf

RALM = Rijksarchief in Limburg te Maastricht

GAR = Gemeentelijke archiefdienst Roermond.

¹⁾

J. Huizinga, Herfsttij der Middeleeuwen. Studie over levens- en gedachtenvormen der veertiende en vijftiende eeuw in Frankrijk en de Nederlanden, Haarlem 1963¹⁰ 195.

²⁾

K. Krogh-Tonning, Der letzte Scholastiker: ultimus scholasticus, Dionysius Carthusianus anti-lutherus, Eine Apologie, Freiburg 1904.

Dat de meeste literatuur over Dionysius zich met dit aspect van zijn werk bezighoudt, wordt duidelijk wanneer men de bibliografie beziet bij: A. Gruys, Carthusiana. Un instrument heuristique I, Paris 1976, 69-71 en Supplement, Paris 1978, 446.

³⁾

'Qui Dionysium legit, nihil non legit' Huizinga, o.c., 196.

⁴⁾

Epistola ad Arnoldum ducem Geldriae ejusque filium, in: Opera 41, 617-618. J. van Veen, Verhaal eener samenkomst van hertog Arnold van Gelre met zijn zoon Adolf ten tijde van het beleg van Venlo in 1459, in: Bijdragen en mededeelingen van het historisch genootschap 18 (1897), 331-341, met name 333, noot 1.

⁵⁾

F. van den Hombergh, Leven en werk van Jan Brugman o.f.m. (± 1400-1473) met een uitgave van twee van zijn tractaten, Groningen 1967 (= Teksten en Documenten uitgegeven door het instituut voor middeleeuwse geschiedenis, Rijksuniversiteit Utrecht), 25.

⁶⁾

Opera 39, 499-572, zie met name in het Prooemium 500-501 en verder 517b.

⁷⁾

Een copie van een brief van Dionysius aan Nicolaus Cusanus bevindt zich voor in het eerste deel der Opera. Tussen beide heeft een uitgebreide correspondentie bestaan, die grotendeels verloren is geraakt. Een lijst van werken van Dionysius in de Opera 1, LXVIII, vermeldt nl. 'Epistolae multae ad Cardinalem Nicolaum de Cusa Legatum'. Voor zover er iets van bewaard is gebleven is uitgave te verwachten in: Acta Cusana. Quellen zur Lebensgeschichte des Nikolaus von Kues (E. Menthen/H. Hallaner hrsg.), Hamburg 1976 vv.

⁸⁾

Monopanton seu Redactio omnium Epistolarum beati Pauli in unam ad materias, instantia D. Cardinalis de Cusa, in: Opera 14, 467-537.

De causa diversitatis eventuum humanorum, in: Opera 5, 45-80. Contra perfidiam Mahometi libri quattuor, in: Opera 36, 233-442. Vgl. voor dit laatste: Nikolaus von Kues, Cribatio Alchorani, Prologus, in: Nikolaus von Kues, Philosophisch-Theologische Schriften III, L. Gabriel hrsg., Wien 1967, 802: 'Denum concitavi fratrem Dionysium Carthusium, ut scriberet contra Alchoran, qui fecit et misit opus suum magnum Nicolao papae'.

⁹⁾

J. Habets, De studiebeurzen in Nederlandsch Limburg, een historisch overzicht der privaatschiktingen voor onderwijs, Venlo 1881, 59-60 en 62.

¹⁰⁾

H. Welters, Denys le Chartreux, sa vie et ses ouvrages, in: PSHAL 19 (1882), 296-298. Ook afzonderlijk uitgegeven: Roermond 1882, hier 40-42.

¹¹⁾

H. Keussen, Das Collegium s. Hieronymi in Köln oder das Roermondsche Haus, in: PSHAL 68 (1932), 43.

¹²⁾

Zie bijlage

¹³⁾

Habets, o.c., 61

¹⁴⁾

GAR, Oudarchief der stad Roermond inv.nr. 1499. Vlgs. K. Klimmeck/J. Broich, Zur Geschichte von Kirche, Stift und Gemeinde St. Georg, in: 850 Jahre Propstei St. Georg Wassenberg, Wassenberg 1968, 17, was hij dit van 1419 tot 1427 en werd toen opgevolgd door Henricus (1427-1442), mogelijk de Hensse van 1419. Hierna volgt volgens deze lijst, waarvan we de betrouwbaarheid niet kennen, nog eens Johannes tot 1452. Dit moet een ander zijn, aangezien onze de Lovanio toen al overleden was. De lijst is overigens overgenomen uit H. Heinrich/J. Broich, Kirchengeschichte des Wassenberger Raumes, Geilenkirchen 1958, 68. Daar vinden we op 68-69 nog het markante gegeven dat Johannes in 1427 in Rome woonde en zijn instructies meedeelde aan de vice-proost Fredericus Mormont. De proost van Wassenberg nam het dus al niet zo nauw meer met de residentieplicht. In 1477 verschijnt nog ene Giswinus de Lovania(!) als scholaster en vice-proost (Heinrich/Broich, 71 en 77). Zou het hier niet toch om een andere familie gaan?

¹⁵⁾

In de stukken bij de stichting van het Roermondse Huis te Keulen in 1443. Zie Habets, o.c., 175. Verder is het te vinden in: GAR, Oudarchief der stad Roermond inv.nr. 346: Jura ac Privilegia II, 8-18 en 82-86, inv.nr. 1494 en inv.nr. 1495. In het Memorieboek van het St. Victorstift lezen we bij 9 december: 'M. d. Johannis de Lovania prep. Xanct. de 6 sol. de domo Alberti Plateren sita super Orkam', zie Die Memorien des Stiftes Xanten (E. Weise hrsg.), Bonn 1937 (= Veröffentlichungen des Vereins zur Erhaltung des Xantener Domes e.V. IV), 152.

Na het overlijden van de Lovanio schijnt over zijn opvolging als bekleeder van dit lucratieve beneficium een conflict geweest te zijn tussen Johannes upme Grave en de door de paus naar voren geschoven Johannes Lalaing. Het conflict werd in juli 1439 door proost Johannes van de St. Andreas in Keulen, in opdracht van het concilie van Basel, in het voordeel van de eerste beslist. Zie C. Wilkes, Inventar der Urkunden des Stiftarchivs Xanten (1119-1449) I, Köln 1952 (= Inventare Nichtstaatlicher Archive 2), 333 (no. 1430). Vgl. ook W. Classen, Archidiaconat von Xanten I, Berlin 1938 (= Germania Sacra, 3. Abt., Bd. I), 92.

¹⁶⁾

'hic aevo suo venerandus, vir bonae ac integrae vitae fuit, sobrietas quoque, honestatis ac pudicitiae custos, religionis amator, justitiae tenax, et (quod rarissimum est) qui magnopere publicum bonum suo anteferet' Vita, in: Opera 1, XXXV.

¹⁷⁾

'praeterea id cognovi, quod utique multa bona puncta in praefato magistro fuerunt, quodque delectationibus gustus et tactus instar multorum non fuerit deditus, sed laboriosus in libris ac plurimum studiosus, commune bonum Ecclesiae diligens ac promovere desiderans, pecunias etiam suas ad spiritualia ordinans' Epistola et Revelatio, in: Opera 41, 611b. Vgl. ook de corresponderende zinnen in de andere brief: Epistola, ad magistrum quemdam Coloniensem, in: Opera 41, 614d-614a'. Habets, o.c., geeft een vertaling van deze passus.

¹⁸⁾

GAR, Oudarchief der stad Roermond inv.nr. 1500.

¹⁹⁾

GAR, Oudarchief der stad Roermond inv.nr. 1500 transfix.

²⁰⁾

J. Habets. Memorieboek van het klooster van den H. Hieronymus te Roermond der reguliere kanonniken van den H. Augustinus 1438-1561, in: PSHAL 9 (1872), 313-314.

²¹⁾

Mitteilungen aus dem Stadtarchiv von Köln, Heft 36/37 (1889-1890), 672. Keussen, o.c. 43-44 noemt de som van 6220 goudgulden en 143 nobelen. Zie ook Habets, Studiebeurzen enz., 61.

²²⁾

Zie noot 15.

²³⁾
Epistola et Revelatio, in: Opera 41, 610a: 'in medio chori nostri'.

²⁴⁾
Epistola ad principes catholicos, in: Opera 36, 501-524, met name 517-524.

²⁵⁾
Epistola ad Arnoldum ducem Geldriae ejusque filium, in: Opera 41, 617.

²⁶⁾
Vita, in: Opera 1, XXXVI: 'alia pene innumera'.
²⁷⁾
A. Stoelen, Denys le Chartreux, in: Dictionnaire de Spiritualité III, Paris 1957, 431.

²⁸⁾
Epistola et Revelatio, in: Opera 41, 610b en 610b'.
²⁹⁾
'unde nec exterioribus oculis quidquam ut ante videbam, sed nec imaginariam hujusmodi visionem; sed intellectualem dumtaxat' Idem, 610'.
³⁰⁾
Idem, 609a-610a.
³¹⁾
Vita, in: Opera 1, XXXV en XXXVI.
³²⁾
Mougel, o.c., 20
³³⁾
Epistola et Revelatio, in: Opera 41, 609b en 610a'.
³⁴⁾
Vita, in: Opera 1, XXXVI.
³⁵⁾
Benedictus, Lk. 1, 68-79, waarmee de lauden worden afgesloten.
³⁶⁾
Vita, in: Opera 1, XXXV-XXXVI.
³⁷⁾
Exsultant Domino ossa humiliata, de antifoon bij Ps. 50 in het Officium Defunctorum. Met deze antifoon worden de lauden geopend; daarom werden de lauden als geheel vaak met dit beginvers aangeduid.
³⁸⁾
Ps. 50, eerste psalm van de lauden, zie noot 37.
³⁹⁾
Epistola et Revelatio, in: Opera 41, 610a-611 c.
⁴⁰⁾
Idem, 610a.
⁴¹⁾
'haec, venerandi Domini, vestris Reverentiis scripsi, quoniam executores dicti magistri defuncti praecipui estis' Idem, 611 a'-b'.
⁴²⁾
Idem, 609.
⁴³⁾
De notitie is overgenomen in Opera 41, 611b'-c'. In de Keulse editie van 1532: fol. 360 vo.
⁴⁴⁾
Vita, in: Opera 1, XXXV.
⁴⁵⁾
Epistola et Revelatio, in: Opera 41, 610d.
⁴⁶⁾
'pluralitate beneficiorum gaudens pecuniarumque thesauros colligens' Idem 611a'.
⁴⁷⁾
'sed executores ejus infideliter agunt' — 'caveat tamen quilibet praelatus qui pluribus beneficiis et pecuniis gaudet, ne hanc sibi gratiam speret adfuturam' Epistola ad magistrum quemdam Coloniensem, in: Opera 41, 614a'.
⁴⁸⁾
Idem, 614c'.
⁴⁹⁾
Idem, 614d'-615a'.
⁵⁰⁾
Idem, resp. 613a en 615a'.

⁵¹⁾
GAR. Oudarchief der stad Roermond inv.nr. 1494.

⁵²⁾
Habets, Studiebeurzen enz., 175. Zie verder de archivalia vermeld in noot 15.

⁵³⁾
Habets, Studiebeurzen enz., 62. Welters, o.c., 298 (afzonderlijke editie 42).

⁵⁴⁾
Habets, Memorieboek enz., 319-320.

⁵⁵⁾
Ibidem.
⁵⁶⁾
GAR, Oudarchief der stad Roermond inv.nr. 346: Jura ac Privilegia II, 97-103. Zie ook inv.nr. 1144 en inv.nr. 1592. Voor de verdere geschiedenis van het Pollart-gasthuis zie J. Linssen, Instellingen van weldadigheid, in: Gedenkboek Roermond, Roermond 1932, 251-253. N.B. Deze Johan Pollart is niet te verwisselen met een ander die vrijwel gelijktijdig als schepen van Roermond optrad.
⁵⁷⁾
In elk zichzelf respecterend handboek voor kerkgeschiedenis wordt hierover gesproken. We noemen ter oriëntatie:
R. W. Southern, Western Society and the Church in the Middle Ages, Harmondsworth 1970 (= The Pelican History of the Church 2), 151-169.
B. Moeller, Spätmittelalter, in: Die Kirche in ihrer Geschichte II H 1, Göttingen 1966, 38-40 (veel litt. in noten).
K. Fink/E. Iserloh, Vom Mittelalter zur Reformation, in: Handbuch der Kirchengeschichte (H. Jedin hrsg.) III/2, Freiburg 1968, 625-740 (passim).
R. Post, Kerkgeschiedenis van Nederland in de middeleeuwen, Utrecht 1957, I, 323-325 en II, 283-285.
⁵⁸⁾
Opera 39, 243-287.
⁵⁹⁾
Opera 37, 209-215.
⁶⁰⁾
Gruys, o.c., 72.
⁶¹⁾
Mougel, o.c., 21 noot 1.
⁶²⁾
E. Ewig, Die Anschauungen des Kartäusers Dionysius von Roermond über den christlichen Ordo in Staat und Kirche, Bonn 1936, 70-77.
J. Schäfer, Die kirchlichen, sittlichen und sozialen Zustände des XV. Jahrhunderts nach Dionysius Carthusianus, Schkeuditz 1904, handelt over de kritiek van Dionysius op het leven van de priesters. De conclusie van deze slechts 60 pagina's (maar 450 noten!) tellende Tübinger dissertatie is dat Dionysius concreet de clerici van het Luikse bisdom voor ogen had, maar in hen het algemene verval van de geestelijke stand bekritiseerde.
⁶³⁾
W. Moll, Johannes Brugman en het godsdienstig leven onzer vaders in de vijftiende eeuw, grotendeels volgens handschriften geschetst, II delen, Amsterdam 1854, met name I, 71 v.
—, Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming, Utrecht 1864-1869, met name II/2, 379-382 en 390-392, zie verder in registerdeel, Utrecht 1871, 42-43 s.v. Dionysius de Karthuiser. M.b.t. zijn 'reformatorische gezindheid' zie II/2, 142. Moll bereidde een afzonderlijke studie over Dionysius voor, die helaas door zijn overlijden onderbroken werd. Vgl. Mougel, o.c., 11 noot 2.
⁶⁴⁾
Onder meer De auctoritate summi Pontificis et generalis Consilii libri tres, in: Opera 36, 525-674. Vgl. W. Mulder, Dionysius de Karthuiser en de conciliaire theorie in: De Katholiek 141 (1912), 253-281.
⁶⁵⁾
RALM. Archief klooster van de H. Hieronymus te Roermond, ongeinv. Helaas niet zo omvangrijk. Daarentegen is er over het Roermondse Huis te Keulen veel te vinden in GAR, Oudarchief der stad Roermond inv.nrs. 1494-1531.

⁶⁶⁾ Mitteilungen aus dem Stadtarchiv von Köln, Heft 36/37 (1889-1890). 673.

⁶⁷⁾ Habets, Studiebeurzen enz., 175-183. Zie ook Keussen, o.c., 44.

⁶⁸⁾ GAR, Oudarchief der stad Roermond inv.nr. 346: Jura ac Privilegia II, 8-18 en 82-86; inv.nr. 1494 en inv.nr. 1495.

⁶⁹⁾ Habets, Memorieboek enz., 315.

⁷⁰⁾ GAR, Oudarchief der stad Roermond inv.nr. 345: Jura et Privilegia I, 107-108.

⁷¹⁾ RALM, Archief klooster van de H. Hieronymus te Roermond, charter.

⁷²⁾ RALM, Archief klooster van de H. Hieronymus te Roermond, twee charters.

⁷³⁾ RALM, Archief klooster van de H. Hieronymus te Roermond, charter. Vgl. voor de voorgaande drie noten ook J. Sivré, Inventaris van het oud archief der gemeente Roermond III, Roermond 1874, 273-275. Zie ook nog Verslagen omtrent 's Rijks oude Archieven 24 (1901), 492.

⁷⁴⁾ J. Linssen, Lombarden in Roermond, in: PSHAL 103-104 (1967-1968), 61-87, met name 85-86. Vgl. ook: J. Linssen, Roermond rond 1400, in: PSHAL 101 (1965), 60-61.

⁷⁵⁾ Habets, Memorieboek enz., 315.

BIJLAGE

De eerste brief is opgenomen als no. 176 in de lijst van werken van Dionysius, eveneens door Dirk Loer samengesteld en gedrukt gelijktijdig met de uitgave van Dionysius' werken, die door de Keulse kartuizers verzorgd werd in 1530, 1532 en 1535 (*D. Dionysius Carthusiani Doctoris extatici vita, simul et operum eius fidissimus catalogus, Keulen 1532, fol. 34b-47a*). Later opgenomen als *Elenchus operum V.D. Dionysii*, in: *Opera*: 1, IL-LXX. Daar op p. LXIX: 'Epistola ad executores testamenti Doctoris Joannis de Lovanio'. De lijst van Dirk Loer is veel vollediger dan twee andere lijsten uit het einde van de 15e eeuw, die beide in handschrift bewaard zijn gebleven en waarin de brief — zoals de meeste opera minora — ontbreekt. Deze zijn namelijk de Trierer Codex ms. 631 (zie voetnoot in *Opera* 1, L) en de door Dionysius in 1466 eigenhandig opgestelde lijst: Oxford, Bodleian Library. Ms. Rawlinson codex 564 (uitgegeven in *A. Mougél, Dionysius der Karthäuser. 1402-1471. Sein Leben, sein Wirken, eine Neuausgabe seiner Werke, Mülheim a.d. Ruhr 1898*, 106-109). Ook ontbreekt de brief in oude gedrukte lijsten, bijvoorbeeld die van

Trithemius (*J. Trithemius, Catalogus scriptorum ecclesiasticorum, Mainz 1494* en idem, *Liber de scriptoribus ecclesiasticis, Basel 1494*). Hieruit moge wel blijken dat de brief van weinig belang geacht werd en met name door buitenlandse bibliografen weggelaten werd.

We hebben het aan dezelfde Dirk Loer van Stratum te danken dat de brief toch bewaard gebleven is. Hij is immers de stuwende kracht achter de uitgave van Dionysius' werken. In het tweede deel van de *Opera Omnia*, dat in 1532 in Keulen verscheen, werd op fol. 360 (r^o et v^o) de brief opgenomen. Werd de brief door de meesten niet belangrijk gevonden, de magistraat van Roermond merkte hem wel degelijk op. In het tweede deel van de *Jura ac Privilegia* vinden we aan het hoofd van een groot aantal stukken rond het studiehuis te Keulen een afschrift van de brief uit de Keulse uitgave van 1532 (*GAR, Oudarchief der stad Roermond inv.nr. 346: Jura ac Privilegia II, 1-7*).

Aan de uitgave van Dionysius' werken besteedde Dirk Loer zo'n 10 jaren van zijn leven, uiteraard geholpen door anderen, waaronder zijn broers Hugo en Bruno. Dirk, afkomstig uit het Noordbrabantse Stratum (momenteel gemeente Eindhoven) en in 1519 in de Keulse kartuis ingetreden, maakte een respectabele carrière binnen de orde. En zelfs daarbuiten stond hij in hoog aanzien: de bisschop van Augsburg droeg hem de reorganisatie van zijn bisdom op, en toen Karel V in Augsburg was wilde hij Dirk Loer als biechtvader hebben (*H. Rütting, Dirk Loer, in: Dictionnaire de Spiritualité IX, Paris 1976, 961-963*). Over de Keulse uitgave van Dionysius' werken zie: *V. Scholderer, The works of Dionysius Cartusianus, in: The Library, fifth ser. XIII (1958) 51-54*, ook opgenomen in: *Fifty essays in fifteenth- and sixteenth-century bibliography, Amsterdam 1966, 271-274*).

Zoals gezegd hebben we ook een andere bron aan Dirk Loer te danken. Het gaat hier om de biografie, die Dirk onder de titel 'Vita beatae memoriae Dionysii Cartusiani' in 1532 liet verschijnen (*Opera* 1, XXIII-XLVIII). Aan deze biografie danken we de meeste gegevens over Dionysius, te meer daar de latere biografen allen op Dirk Loer terugvielen, bv. Chapeauville in 1616, Campanini in 1736, Cassani in 1738, Foppens in 1739 en Dinbani in 1782 (vgl. *Gruys, o.c., 69* en *Mougél, o.c., 5, noot 1*).

Dirk Loer gebruikte voor zijn biografie naast terloopse vermeldingen uit Dionysius' eigen werken vooral een ander geschrift. Dat was een werk van Peter Dorlant (1454-1507, zie: *H. Scholtens, De kartuizer Pieter Dorlant, in: OGE 9 (1935) 190-197*), getiteld 'Corona Cartusiana'. In 1608 zou dit werk gedrukt en uitgegeven worden te Keulen als 'Chronicon Cartusiense'; het was Dirk Loer evenwel als manuscript bekend. Dorlant gebruikte voor zijn passage over Dionysius schriftelijke en mondelinge bronnen, de meesten tijdgenoten van Dionysius (*K. Swenden, Dionysius van Rijkel. Biographische Nota, in: OGE 24 (1950) 171-172*). Aangezien het werk meer dan een eeuw nadat het geschreven was pas in druk verscheen valt het moeilijk uit te maken waar we nog met Dorlant's tekst te maken hebben. Het is zeer waarschijnlijk dat de passage over Dionysius gecorrigeerd en aangevuld is aan de hand van de veel eerder gedrukte biografie van Loer (Over de onbetrouwbaarheid van de Keulse uitgave in ander opzicht: vgl. *H. Scholtens, De litteraire nalatenschap van de kartuizers in de Nederlanden, in: OGE 25 (1951) 27*).

Het Chronicon Cartusiense van Dorlant is voor ons evenwel van belang omdat daarin de tweede brief bewaard gebleven is. Deze, geschreven aan een van de executeurs, komt inhoudelijk in grote lijnen overeen met de eerste brief. We vinden de brief in de Keulse editie van 1608 in liber VII. cap. XXII en XXIII (*D. Petri Dorlandi Diestensis olim Cartusiae prioris doctissimi Chronicon Cartusiense, in quo de viris sui ordinis illustribus, rebusque, in eodem praeclare gestis, nec non et admiranda plurimarum cartusiarum constructione scite pertractatur, Keulen 1608, 427-432*). De brief is ook opgenomen in de editie van de *Opera Omnia* (*Epistola ad magistrum quemdam Coloniensem, in: Opera 41, 613-615*). De brief ontbrak in de genoemde *Elenchus* van Dirk Loer, evenals in de andere genoemde lijsten van Dionysius' werken. De uitgevers van de *Opera Omnia* hebben de brief als no. 177 tussen haken toegevoegd (*Elenchus operum V.P. Dionysii, in: Opera 1, LXIX*).